

Sarkadi Imre

1921-1961

Magyar Diafilmgyártó Vállalat
Budapest, 1986

A filmet összeállította: Csontos Sándor

Szerkesztette: Lázár Júlia

Kiadja a Magyar Diafilmgyártó Vállalat

Budapest, 1986

1. „...mindig és minden korban a legfontosabb kérdés válik a legizgalmasabb irodalomká. Megírni pedig csak az tudja, aki az életét teszi erre a legfontosabb ügyre.”

(Sarkadi: Móricz Zsigmondról)

2. Sarkadi Imre
1921—1961

3. „Debrecenben, 1921. augusztus 13-án születtem.”

(Önéletrajz)

— Szülőháza a Hortobágy utca 11. szám alatt

4. „Apám, Sarkady István városi adóhivatali tisztviselő, diákkoromban meghalt.”

(Önéletrajz)

5. Édesanyja, Elek Erzsébet fényképe az ötvenes évek végéről

6. „Középiskolai és egyetemi tanulmányaimat részben saját keresetemből végeztem el. Hárman voltunk testvérek.”

(Önéletrajz)

— Nővérével és húgával

7. Számos későbbi írása színhelyén készült ez a fénykép, a kisújszállási tanyán. Itt érték a paraszti életről való döntő élmények.

8. „Jogász voltam, egyetemre nem jártam be, hivatalba jártam. Időnként mindenféle hivatalba. Laboráns, szellemi szükségmunkás, írnok stb. — Később korrektor lettem a Debreceni Újság napilapnál, ez állásom évekig tartott. (...) Itt dolgoztam 1944 végéig, időközben debreceni megbízottja voltam a *Nemzeti Sportnak*.”

(Önéletrajz)

— Nagynénje, Nagy Lajosné gyógyszerárában (balról a második), ahol érettségi után volt állásban rövid ideig

9. „A felszabadulás után a debreceni *Népszava* és a debreceni *Szabad Szó* szerkesztőségében dolgoztam, előbbinél mint munkatárs, utóbbinál mint szerkesztő egyidejűen.”

(Önéletrajz)

— Kéziratlap az ekkoriban írt Lukrécia-drámatöredékből

10. „1946 januárjától a Nemzeti Parasztpárt, aminek akkor tagja voltam, felhozott a budapesti *Szabad Szó* szerkesztőségébe munkatársként. Itt egy évet mint munkatárs dolgoztam, 1947 januárjától négy hónapon át mint szerkesztő.”

(Önéletrajz)

— A *Szabad Szó* szerkesztőségének épülete és a *Szabad Szó* egy 1947-es száma

11. „Szemre hűvösen tárgyilagos minden újságcikke, de alig van írása, amelyet ne fütene rejtett szenvedély, ne feszítene — olykor démonikus erővel — valami nagy, belső izgalom. Amit publicisztikájában a szerkesztés tudatos művészetével ellensúlyozott. Bármiről írt, mindig az egésztesttel látta, mindig az egész Magyarországot figyelte.”

(Kelemen János)

12. A koalíciós idők legrangosabb irodalmi folyóirataiban, a *Válaszban* megjelent írásából idézünk:

„Négymillió parasztunk vágya, igénye és politikai fejlődése egy becsületes demokrácia felé mutat. Ahogy nem tettünk és nem tehetünk engedményt a földreformmal kapcsolatban, ugyanúgy nem tehetünk engedményt abban, hogy a parasztság felszabadulása befejeződjék.”

(A mi felelőségünk)

13. 1947—48-ban írott munkáiban érintett mindent, ami pályája során foglalkoztatta. Az időszak emlékeztető novellái: *A szökevény*, *a Felkelők*, *A szatír bőre*, *a Kőműves Kelemen*, *a Pokolraszállás*, *a Kezdet kez-*

detén. Ezek közül *A szökevény* volt az, amely először széles körben ismertté tette nevét. Szépirodalmi műveken kívül szociográfiai, irodalmi tanulmányokat és színházi kritikákat írt ekkoriban.

— Sarkadi rajza

14. 1948 táján keletkezett *Kőműves Kelemen* című darabtöredéke is. „Alkotni teremődött az ember. Utat vágjon, hogy átszelje vele az erdőt, hegyet, pusztát. Hidat a folyóra, várat a vadon közepére. Feltörni a terméketlen talajt, magot vetni bele, termést aratni. Megtalálni az ismeretlen népeket, vitorlát feszíteni a szeleknek, felfedezni az új világrészeket.”

— Színpadfotó a Pesti Színház előadásából (Keleti Éva felvétele)

15. „... megszerezte a kor műveltségét, könyvtárnyi tudományt halmozott fel agysejtjeiben, s merészen továbbgondolta a korszakalkotó gondolatokat.”

(Rákos Sándor)

„A huszadik század embere nyilván abban különbözik leglényegesebben az ősoktól, hogy rájött már: saját magát saját maga határozza meg.”

(Sarkadi: James Joyce: *Ulysses*)

— Borberek Kovács Zoltán rajza Sarkadiról

16. Az 1948-as esztendő Sarkadi egyik legtermékenyebb alkotóperiódusa. A már említett írásokon kívül ekkor készül *Oszlopos Simeon* című regénye s befejezetlen *Elektra* drámája.

— Feleségével, Nádas Erzsébettel a negyvenes évek végén

17. „Nagyot rugaszkodunk. A lélek bírja, ha szabadság s lehetőség van hozzá. Szabadság van, teremtsük a lehetőséget egyszerre. (...) Most hát a lehetőségre kell figyelmeztetni s felröppen a nemzet lelke s új csodakor jön.”

(Feljegyzése 1949 táján)

— Az író 1949-ben

18. 1950-ben regényben összegzi a felszabadulás utáni évek tapasztalatait. Könyvének címe: *Gál János útja*. „Évek óta foglalkoztat a gondolat, hogy Móricz, ha él, miket tudott volna megírni az igazi boldog emberről, akinek boldogsága már nem abban áll, hogy erős kedéllyel viseli az élet sanyarú megpróbáltatásait, hogy egész küzdelmes fiatalságában nem vész ki belőle az életöröm — hanem abban, hogy új, soha nem remélt lehetőségek tárulnak ki előtte, új emberré válhat.”

(Részlet az előszóból)

19. „E műben értek meg országjárásának tapasztalatai, csaptak elő a diákkori nyarak emlékei; mintha lidércnyomás alól szabadult volna, úgy csodálkozott rá a felszabadulás utáni parasztság életére.”

(B. Nagy László)

— A *Gál János útja* megírásának idején

20. 1951-ben színdarabon dolgozik. Műve, az *Út a tanyákról*, sematikus részletei ellenére kiemelkedik a korszak drámaterméséből.

„A teljesen fölszíni ábrázolással szemben betört egy valóságos hang, és a játék kidolgozottsága, a pontos pszichológiai ábrázolás nagy visszhangot keltett.”

(Horvai István)

21. 1951—52-ben riportokat ír — ezek közül legjelentősebb a *Gyűlölet* — s megjelenteti *Barla Mihály szerencséje* című elbeszélését. Ekkori írásainak szemléletmódja már szembenáll a leegyszerűsítő, sematikus ábrázolással, melyet majd 1954-ben így jellemez: „Az ember idegeiben, ösztöneiben benne élt, hogy tulajdonképpen milyen jó dolog az, ha a látott valóságot úgy mutatjuk meg, hogy ettől az emberek százezrei vagy milliói kedvet kapnak ahhoz, hogy valóban úgy viselkedjenek, mint ahogy mi látni szeretnők őket.”

(Közelebb a valósághoz, 1954)

„Azt hiszem prózairodalmunk megrekedt, s gondolom éppen abban az állapotban, amikor a valóságos élet már sokkal előbbre haladt, s mi elmaradtunk tőle.”

(Részlet felszólalásából a Vita irodalmunk helyzetéről című tanácskozáson 1952-ben)

22. A balmazújvárosi ház, amelyben 1953 januárjától júniusáig élt.

„Egy fél esztendeig Balmazújvároson voltam falusi tanító, csak azért, hogy nyakig elmerüljek a falu életének, igazi problémáinak valóságában.”

(Nyilatkozat 1954-ben)

23. Balmazújvároson írja meg a *Veréb-dülő* című elbeszéléskötetének számos darabját, egyebek között a *Tanyasi dúvadot*, mely önálló füzetben is megjelenik.

„A sutba dobtuk azt a hiedelmet, hogy a népet szolgálni elég jól lehet úgy is, ha elismételjük irodalmi művekben az agitáció szóhasználatát.”

(Új feladatok előtt)

24. „Számadást kell már csinálni. Jobb előbb és jobb önként, mert majd az idő csinálja meg helyettünk s igen elmarasztal. Voltunk évek óta írók s hány jelentékeny tett jelzi eddigi nyomainkat? Birkoztunk a feladatokkal, az igaz, de úgy-e, mint a nép a magáéval?”

(Tavasztól őszig — naplóféle jegyzetek, 1953)

25. „A drámairodalomban nemcsak odáig érkeztünk el, hogy most már a magasabb művészi színvonalat követelhetjük joggal. Odáig is, hogy most már megkövetelhetjük: a drámában ábrázolt konfliktusok ne csak illusztrációi legyenek annak, ami nagyjából országunkban történik.”

(Konfliktus és jellem)

1953-54 fordulóján ismét színdarabon dolgozik. A *Párba* a szocialista fejlődés aktuális problémáit és ellent-

mondásait veti fel, azonban nem kerülhet színpadra, így töredékben marad.

26. „Kedvelte a lélek és a test sportját, minden játékot, amely pótolhatta vagy felidézhetette benne azt az érzést, hogy korlátlan ura izmainak, idegeinek.”

(Cseres Tibor)

„Az embernek mászkálni és látni kell akkor, ha nem csinál valami együttőhelyes munkát” — írta egyik levelében.

— Az írók focicsapatában (balról az ötödik)

27. 1954-ben jelenik meg a *Veréb-dűlő*, melyet 1947-től írt novelláiból válogatott egybe. A kötet legkésőbbi írásai: a *Hortobágyon* és a *Kútban*. Az utóbbiból forgatják majd az egész világon nagy sikerrel játszott *Körhinta* című filmjét, Fábri Zoltán rendezésében.

„...tíz év alatt nagyobbat léptünk előre, mint megelőző századokban. Egyvalami azért feladat maradt máig is — és maradni fog még sokáig; a népelet igazságai felfedezésének izgalma...”

(Sarkadi: Móricz Zsigmondról, 1954)

— Kossuth-díjas elbeszéléskötetének címlapja

28. „Arról az időről szól, amikor született: ötvenhárom ősze, tele, a szövetkezetek bomlásának, a kilépéseknek időszakáról. Azt szerettem volna benne megmutatni, hogy milyen rövidlátóan, még ha vélt igazuknak megfelelően is cselekszenek azok a parasztok, akik kilépnek. Szóval nem új gondolat van benne, hanem az, ami ez idő tájt írt minden írásomban megtalálható. Itt egy szerelem történetén keresztül.”

(Sarkadi: A Körhintáról)

— Jelenetkép a Körhintából (Töröcsik Mari és Soós Imre)

29. Az 1953—56 közötti időszakban Sarkadi fontos szerepet töltt be az irodalmi közéletben. Az Irodalmi Újság, majd a Csillag című folyóirat belső munkatársa, később a Madách Színház dramaturgja. Ezekben az években jelenik meg legtöbb írása az irodalom feladatairól.

„A legszebb terv is semmiség az ország támogatása nélkül, a legszebb gondolat is agyrem, ha dolgos emberi kéz nincs, amelyik valóra váltsa...” „...vagy a pártos, segíteni akaró (a szó legtágabb értelmében) irodalom születik meg vajúdások árán, vagy mi írók, bukkottnak érezhetjük majd magunkat a történelem színe előtt.”

(Levélféle barátaimhoz)

— Az író Kuczka Péterrel és Tatay Sándorral Badacsonyban

30. „Két villanypólus szikráztatta egyéniségét. Okos volt. És megvetette az okoskodást. Minél többet szedett magába, annál egyszerűbb akart lenni” — írta róla Illyés Gyula.

„A tények, személyek, események, ha egyszer szeme körébe kerültek, olyan természetesen rándultak összefüggésbe, mintha más életük nem is volna.”

(Cseres Tibor)

— Fiával, Ádámmal a Szabadság-hegyen

31. Az ötvenes évek közepén megjelent legtöbb újságcikke „tartalmasabb irodalmi egységet”, mélyen elemző bírálatokat, egészséges irodalmi közszellemet követelt. „Hazugságot le nem írok, azt elhatároztam. Még olyat se, ami tulajdonképpen igaz lenne, de hazugságot szolgál. A dialektika tanítása — hogy összefüggéseiben kell szemlélni a dolgot s főként, hogy fejlődésében — kötelezi az embert a teljes igazmondásra.”

(Levél 1955-ből)

32. A Madách Színház 1955 őszén mutatja be *Szeptember* című drámáját, mely „egy paraszt Lear küzdelme és borongós hangulatú kibékülése fiával és az új életformával”.

(B. Nagy László)

— Jelenetkép a Szeptember ősbemutatójából

33. Veres Péter Sarkadinak küldött levelében így írt a *Szeptemberről*: „Igazi probléma és igaz írás. Szeretet van benne a nép iránt. (...) ... remek, jóízű meg-látások, amellet színpadí hatásvadászás nélkül való telitalálatok vannak benne.”

34. A *Szeptember* című drámával Sarkadi lezárja a parasztság életét elemző műveinek sorát, s érdeklődése újra az értelmiség felé fordul. A váltást *Elmaradt találkozás* című novelláskötete és *Viharban* című kisregénye jelzi.

„Gyermekkori emlékeiből és (...) riporterj portyázásaiból éppoly jól ismerte a parasztság életét, mint az értelmiségét; nyelve éppoly biztosan érezte a paraszti nyelv ízeit, ahogy elsőként érzett rá a budapesti művész- és tudós értelmiség mindennapi beszédének legfrissebb változataira.”

(Somlyó György)

— Sarkadi rajza Sánta Ferencről

35. „Természettől, elemektől nem fél az ember. Azok jó barátok, ha hiszünk bennük” — írta a *Viharban* című kisregényében, amely balatoni vitorlázásainak élményeire épült, és egyik fő művének, *A gyávának* is előképe.

36. 1956 áprilisában Fábri Zoltánnal Cannes-ba utazik, a *Körhinta* ottani bemutatójára. Franciaországi útjáról és filmje fogadtatásáról tudósításokban számol be. Egyik cannes-i leveléből idézünk:

„Olyan idegessé tesz néha ez a világ s ez a környezet és annyira letör néha, annyira elszomorít és iriggyé tesz, hogy semmihez nincs kedvem. Most már idestova két napja annyira rongy kedvemben vagyok, hogy

egyenesen utálok itt ezt a tengerparti sétányt s a nyüzsgő autókat s az embereket, utálok, irigylem és unom — ahogy Ady írta. (..)

... az eddig látott játékfilmek közül a Körhintát egyik se közelítette meg. Tehát a fesztivál császárajainak kellene magunkat éreznünk (..) viszont érezzük, hogy itt mi valahogy nagyon alul vagyunk, nagyon senkik vagyunk ...”

37. Az ötvenes évek második felében állás nélkül marad, szinte semmit nem publikál. Elsősorban forgatókönyveket ír, de elméletileg is foglalkoztatják a filmművészet lehetőségei.

„A filmgyártás az irodalomtól függ, annak szerves része, legalábbis a legjobb műveiben.”

(Író a filmművészetben)

38. 1957—58 fordulóján ismét drámán dolgozik.

„Darabjaiban a *Ház a város mellett*-tel kezdődik el az értelmiség élveboncolása” — mondja e műről Horvai István, Sarkadi barátja, életében bemutatott színpadi munkáinak rendezője.

— Sarkadi rajza ebből az időből

39. Az 1959—61 közötti időszak újra jelentős művekben gazdag. Az ekkoriban íródott novellák közül a befejezetlen *Farkaskaland* vált legismertebbé.

„Nemigen hittem, hogy Magyarországon farkas még akad, bár kétségtelen, hogy a Kárpátok környező hegyeiben még a természetrajz-könyvek tanúsága szerint is előfordul s onnan átjöhet. Kíváncsian néztem (..) Egy pillanat alatt villant át a fejemen, hogy ez a farkas rám les.”

(Farkaskaland)

— A Farkaskaland kézírata

40. 1960-ban az *Élet és Irodalomban* ezt nyilatkozta Sarkadi a *Bolond és szörnyeteg* és *A gyáva* című regényeiről:

„Jelenleg épp az utolsó, de legeslegutolsó oldalait fogalmazom két regénynek, illetve két kisregénynek. Az egyiket öt, a másikat két évvel ezelőtt kezdtem írni, most már minden szép és jó volna, de tapasztalatból tudom, hogy novelláimnak legalább felét a befejezéssel mázoltam össze, s feltett szándékom, hogy ezt most elkerülöm.”

— Az író Thököly úti otthonában

41. „Tekintve, hogy öt-tíz év beletelik, míg egy igazán örömteli jó regény manapság az ember kezéhez jut (...) nem tehet az ember egyebet, megpróbálja maga megírni. Úgy kezdtem hozzá, hogy olyat írok, amit mindig szerettem volna olvasni.”

(Sarkadi Imre — munkájáról)

— Fiával, Ádámmal rajzolnak

42. A két regény közül *A gyáva* jelent meg előbb, s hatása jelentős volt a hatvanas évek prózairodalmára. „A kisregény jelentősége kísérletjellegén mérhető, a próza új iránya szólal meg benne, jeleneteinek sora erkölcsi leletet tár az olvasó elé.”

(Béládi Miklós)

— Sarkadi rajza

43. *A gyáva* és a *Bolond és szörnyeteg* mellett két dráma, az *Oszlopos Simeon* és az *Elveszett paradicsom* az életmű legtöbbet elemzett írása. „Anarchista lázadóinak, bukott angyalainak reménytelenségében a korai novellák sötét hangulata tér vissza, és az a csak Sarkadinál fellelhető kettősség, hogy elkínzottnan idézte föl a démonikus gonoszsgot, és romantikusan, hősiesen bizakodott az emberi megújulásban.”

(Béládi Miklós)

— Séta Borka lányával

44. — Az Oszlopos Simeon szereplőlistája
„Erre a korai keresztény aszkétára a vallástörténetből emlékezünk: számúzta magát az emberi társadalomból,

kiment a sivatagba és ott állt az oszlopon harminc évig. Azért választottam ezt a címet, mert ilyenfajta mai emberről szól a dráma. Egy emberről, aki sértve érzi magát a világban. (...) minduntalan csak ront s így előbb-utóbb helyrehozhatatlan dolgokat művel, hiszen ebbe a magatartásba csak belebukni lehet.”

(Sarkadi nyilatkozata a drámáról)

45. Az *Oszlopos Simeon* „... arról szól, hogy dédelgeti magában egy-egy ember ifjúkori világfájdalmát, értelmetlennek érzett létét, s belepusztul, bármilyen kiváló is egyébként, mert kisebbrendűségi érzetekkel lesz lassan tele, magát értéktelen hülyének, haszontalan embernek találja, éppen azért, mert igyekszik okos, tisztességes elmével megóvni magát attól, hogy sikerekért ostoba és aljas legyen.”

(Sarkadi levele)

46. Az *Elveszett paradicsom* vázlatában így fogalmazta meg műve alaphelyzetét:

„Sebők a gyűjtögető ember (az öreg), aki élete folyamán minden elért eredményét egymásra rakja, ez mindig a jól végzett munka, ettől egyre gazdagabb lesz, nagy lelki nyugalommal néz szembe a világon mindennel.

Zoltán, a tékozló ember, aki tehetségét fogyasztja, élete derekán már szinte el is fogyasztotta — majdnemhogy szükségszerűen tesz olyat, ami miatt a társadalom kiveti.”

Érdekes csak akkor a téma, ha Zoltán vonzóan rokonszenves.”

47. „A műben kell az öregnek túlszárnyalnia a fiatalot — az öregnek, aki öregkorára is tud még valamit adni az emberiségnek — szemben a fiával, aki már arra rendezkedett be régen, hogy csak kapjon.”

— Színpadkép az *Elveszett paradicsom* budapesti előadásáról

48. A dráma szövegében végül így szólal meg Zoltán tragikuma:

„Én a félresikerült zseni vagyok. Minden adottságom megvolt hozzá, hogy nagyot alkothassak, hogy egy Pasteurje, egy Pavlovja legyek a kornak — csak az az egy hiányzott, hogy higgyek ilyesmiben. Azt hiszem, most se hiszek. Tegnap óta gondolkozok rajta: a tudomány már nem az, ami volt. Nem egy-egy zseniális felismerés löki előre az új utakra, hanem céltudatos, fáradhatalan gyűjtőmunka. Az apám ennek a kornak a gyermeke, s én lettem volna az ő koráé. Igen, akármilyen hihetetlenül hangzik: én vagyok a múlt rekvizituma s ő a máé.”

(Elveszett paradicsom)

49. 1961. április 12-én halt meg. Korai, tragikus halála után *A szökevény* című kétkötetes gyűjtemény, majd a *Sarkadi Imre Művei* sorozat számos, korábban ismeretlen munkáját tette hozzáférhetővé. A posztumusz kiadások meglehetősen sokszínű próza- és drámaírói munkásságról adnak képet. A *Cikkek, tanulmányok* című kötet nemzedéke legjobb publicistájaként, a *Körhinta* című könyv pedig filmíróként mutatta be.

50. Drámái közül az *Elveszett paradicsom* és az *Oszlopos Simeon* látható leggyakrabban színpadon.

